

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 128 2007

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2008 och för recensioner 1 september 2008.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367-8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-25-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2007

dal med en briljans och formuleringsglädje som flertalet av hans kolleger saknar, också de som själva säger sig företräda ett mer estetiskt synsätt. Detta gör det till ett stort nöje att läsa honom, till exempel när han skildrar sin diktares misslyckade försök att leva bondeliv i Värmland. Man har all anledning att se fram mot de båda senare delarna, där Svedjedal kommer att befinna sig på sitt egentliga specialområde och därför med stor sannolikhet kommer att ha ännu mycket mer av intresse att säga än i denna första del. Precis som *Bokens samhälle* och den tidigare biografen över Birger Sjöberg artar sig Johan Svedjedals stort upplagda Almqvistbiografi till att bli ett standardverk under lång tid framöver.

Lars Lönnroth

Klaus Müller-Wille, *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist* (Beiträge zur Nordischen Philologie, hrsg. v. d. Schweizerischen Gesellschaft für Skandinavische Studien, Band 39; diss. Basel). A. Francke Verlag. Tübingen & Basel 2005.

Carl Jonas Love Almqvists författarskap har under detta millenium ägnats minst en doktorsavhandling eller större monografi om året. Glädjande ofta söker avhandlingsförfattarna, exempelvis Anders Burman, Gunilla Hermansson, Jakob Staberg och Jon Viklund att också vara teoretiskt nyskapande. (För allmänna synpunkter på almqvistforskning hänvisas till min recension av Hermanssons avhandling i *Samlaren* 127, 2006.) Med doktorsavhandlingen *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist* sällar sig nu Klaus Müller-Wille till denna forskarskara. Dissertationen, som accepterades i Basel redan vinterterminen 2002/03, har tillkommit parallellt med Hermanssons, Eivor Perssons och Per Mårtenssons doktorsavhandlingar. I synnerhet den sistnämndes *Stilstudier i Carl Jonas Love Almqvists exilförfattarskap* (2005) skulle ha varit av stort värde för Müller-Wille att ta ställning till, eftersom den fokuserar amerikamanuskriptet "Om svenska rim".

Medan den moderna romantik- och almqvistforskningen från *Kris* 23/24 (1982) till Hermanssons avhandling (2006) betonat den romantiska textens komplikation, indirekta berättande och inlagringar av olika berättelsenivåer i traditionen

från den samtida dekonstruktivt inriktade tyska forskningen om Die Frühromantik och Yaleskolan med Paul de Man – central för denna traditions företrädare har som bekant varit bröderna Schlegels estetik i *Athenäum* – söker Müller-Wille, stundom i polemik mot i synnerhet Horace Engdahl, finna en något annorlunda bas. Här fokuseras inte berättartekniken och jaktstlottsretsens diskussion av upplästa och återgivna manuskript, som ibland gör Almqvist till en svensk Ludwig Tieck eller Jean Potocki (*Manuscrit trouvé à Saragosse*), eller en föregångare till Kierkegaard (*Enten/ Eller*) och Borges, utan skrivandeakten själv. Müller-Wille söker komma åt skriften och dess relation till vetande och kunskap samt idéer om manuskript och arkiv hos Almqvist. Tanken är nämligen att synen på arkiv, skrift och skrivande skulle reglera såväl text som världsbild. Forskaren riktar uppmärksamhet mot skriftens "Textperformanz" i Almqvists verk, inte mot ett i den deleuzianska traditionen omöjligt texttolkningsprojekt.

Detta implicerar att utgångspunkterna för Müller-Willes avhandling blir annorlunda än såväl den traditionella som den dekonstruktiva almqvistläsningens. Medan de flesta forskare jämte *Amorina* fokuserar *Törnrosens bok* styckevis eller helt, och några få på senare år sökt rehabilitera 1840-talsromanerna, koncentrerar sig Müller-Wille så gott som uteslutande på *Anecdoticon magnum almaquianum* (i KB:s ägo, tryckt i BLM 1988) och fyra ännu otryckta manuskript som förvaras i Kungliga Bibliotekets samlingar i Stockholm, nämligen "Om Plinii Historia Naturalis", "Om mamseller", "Om versbyggnaden" och "Nattstycke". Müller-Wille har valt att endast perifert ta hänsyn till det största manuskriptet från amerikaitiden, "Om svenska rim", vilket donerades till Nordiska Museets Arkiv. Först i de sista kapitlen (16–20) fokuseras de i *Samlade Skrifter* (1922–38) och *Samlade Verk* (1993–) utgivna texterna.

Koncentrationen på amerikaitiden innebär att Müller-Wille vid några tillfällen kan deklarerar sitt ointresse för vissa tvistefrågor inom vår svenska litteraturhistorieskrivning, såsom romantik/realism-problemet, och koncentrera sig på djupare och mer generella frågeställningar.

I ett första kapitel presenteras forskning och metod. I kapitel 2–5, gemensamt sammanfattade under avsnittsbegreppet "Ad marginem", sätter Müller-Wille in Almqvists texter i 1800-talets filosofihistoriska kontext, bl.a. Hegel och Kierke-

gaard, och diskuterar hur Almqvists subtila kritik mot systembyggen formuleras. Kritiken gäller inte bara den idealistiska filosofins ambitioner att skriva en sammanhängande teleologisk andlig historia utan också dess bortseende från språkhändelsen och skriftens egen dynamik och tidslighet. Almqvisttexten "Om Plinii Historia Naturalis" föranleder Müller-Wille att tämligen utförligt dryfta såväl Pliniusforskningen och retoriska implikationer av företalet som skilda tolkningar av Gajus Plinius Secundus (23–79 e.Kr.) eget inledande "constitui narrare" och den något oprecisa svenska översättning "jag har beslutit ... berättat, eller skildra" som Almqvists fiktiva karaktär föreslår. Genom att fokusera forskningens i allmänhet och Almqvists i synnerhet syn på och bruk av metaberrättelser och paratexter tycks Müller-Wille vilja inspirera till en ny form av litteraturhistorieskrivning. Enligt Müller-Wille använder Almqvist Plinii *Naturalis historia*, ett lexikon i 37 böcker där antikens vetande om bl.a. kosmologi, geografi, antropologi, zoologi, botanik, medicin, metallurgi, mineralogi och konsthistoria samlats, och dess företal för att reflektera över den komplexa relation mellan språk och vetande som står i centrum för hans egen 'Wissenspoetologie' (Müller-Willes term för det almqvistiska försöket att kombinera kunskapssökande med författande av fiktiva texter).

Müller-Willes syn på skriften som medium går tillbaka på Friedrich A. Kittlers verk, såväl *Aufschreibesysteme 1800/1900* som en rad uppsatser. Andra återkommande referenser, förutom Hegel och Kierkegaard, är Gilles Deleuze, Jacques Derrida, Roland Barthes och givetvis Michel Foucault, vars *Les mots et les choses* (1966) är fundamental såväl för Kittlers som för Müller-Willes kultursyn. Inte heller kunskapshistoriskt betraktas det almqvistiska projektet isolerat utan inordnas av Müller-Wille i ett större sammanhang, nämligen övergången från 1700-talets encyklopediska syn på vetandet till det tidiga 1800-talets betoning av organiserandet av läroämnesstoffet.

Under rubriken "Medialisierung des Körpers (Mediologie – Schweden um 1820)" sammanfattas kapitlen 6–8, vilka behandlar Almqvists egna kommentarer till skrift, vetande och undervisning. Här diskuteras grundligt såväl *Handlingar till upplysning i Manhemsförbundets historia* som Almqvists pedagogiska verksamhet på Nya Elementar i Stockholm. Almqvists skrifter och läroböcker om svenska språket relateras bl.a. till

Wilhelm von Humboldts föredrag och uppsatser i språkfrågor och detaljfråga efter detaljfråga belyses: bl.a. jämförs Almqvists syn på det s.k. monitörsystemet med Foucaults. Samtidens metoder för skrivningsinläring i skolan, såsom Stephanis och Pöhlmanns, bildar bakgrund till diskussionerna. Centralt i Almqvists *Allmän språklära* är enligt Müller-Wille att eleverna uttrycker *sig själva* genom språket – skriften föregår som bekant subjektet.

Avsnittet "Pervers schreiben" (termen är av deleuzianskt ursprung), innefattande kap. 9–12, tar i synnerhet "Om mamseller" till utgångspunkt för en diskussion av Almqvists förhållande till andra samtida romantiska projekt. Sålunda diskuteras metapoetologin i "Om mamseller" i relation till V.F. Palmblads dialog "Öfver romanen" (i *Phosphoros* 1812), varvid Müller-Wille kan iakttä hur kritik riktas mot den palmbladiska dialogen via Almqvists fiktiva karaktär Ruda. Uppmärksamhet ägnas även Almqvists och Atterboms reception av Jean Pauls och Friedrich Schlegels estetiska skrifter. Müller-Willes tes är att Almqvist står Jean Pauls skriftsyn betydligt närmare än Schlegels.

Allt mer framträder sedan skriftens materialitet. Vad gäller "Nattstycke" och "Om versbyggnaden" fokuseras även skrivmaterialiet. Facsimiler visar hur Almqvist i amerikamanuskripten arbetat med olika färger, använt begagnade biljetter och – framför allt – tillfogat text i marginalen. Från skriften går Müller-Wille vidare till skrivandet med Deleuze/Guattaris *Mille plateaux* och Novalis *Das allgemeine Brouillon* som utgångspunkt. I den vidare diskussionen om "Nattstycke" refereras till Giorgio Agamben och några uppsatser av Rüdiger Campe och viktigt är även här samtidens pedagogiska diskussion om den motoriska skrivakten och inläringen av skrivande.

I Foucaults efterföljd formulerar Müller-Wille en "Grammatologie des Wissens" i avhandlingens fjärde avsnitt, kap. 13–15. I det almqvistiska försöket att tematisera skrivandet självt tycker sig Müller-Wille finna också en nykonstituering av vetandet, en syn på vetandet som skiljer sig såväl från 1700-talets som 1800-talets ovannämnda modeller. Utgångspunkten är här *Anecdoticum magnum almaquianum* och först fokuseras Novalis och Kants syn på anekdoten som fenomen. Encyklopedin och arkivet diskuteras, liksom tanken om lådan med lösa lappar, vilken ju återfinns hos flera 1800-talstänkare. Som man kan förvänta sig

skymtar även det linnéanska systemet förbi i argumentationen.

Först i det femte och sista avsnittet, "Semiologien. Almqvist und die frivolen Zeichen", omfattande kap. 16–20, riktas blicken mot de i *Samlade Skrifter* och *Samlade Verk* tryckta verken. Müller-Willes analysmetod på bas av amerikamanuskripten leder enligt honom själv till "eine völliig neue Sicht" även på det tidigare verket. Müller-Wille arbetar här med tre begrepp, "Textualität", 'Skriptualität' och 'Frivolität'. Textualitetsbegreppet utlägges med hjälp av *Om det Hela*, tryckt i *Skandina* 1836, det havererade "Jordens blomma" och *Törnrosens Bok*. Under skriptualitetsrubriken diskuteras en rad texter, såsom *Hermitaget* och *Hinden*. Semiosen, text/bildrelationen runt 1800, allkonstverket, färgpoesin och tableaux vivant-genren skärskådas. Även den såväl vad gäller tematik som placering i *Törnrosens bok* centrala molière-pastischen *Den sansade kritiken* ägnas en rad synpunkter. Under det mer vaga begreppet 'frivolitet' fokuseras *Om Poesi i sak*.

Särskilt *Menniskoslätets saga* och *Palatset* är för Müller-Wille förelöpare till amerikamanuskripten, just eftersom de fokuserar representation och teckensystem; när de fokuseras kan även Edward Saids *Orientalism* och 1800-talets allmänna syn på Orienten föras in i diskursen. I *Palatset* finner Müller-Wille, i polemik mot tidigare tolkningar som Fritz Paul, en kritik av den gängse 1800-talsorientalismens mytifiering av det främmande, det radikala andra som i novellen representeras av japanen i berättelsen och dennes för huvudpersonen fundamentalt obegripliga teckensystem. Slutligen behandlas ekonomi och representation i anslutning till *Hvad är Penningen?* samt det nomadiska skrivandet i *Ormus och Ariman*. Flera almqvistverk visar enligt Müller-Wille på en överdrift av alfabetiseringsförfarande,

Müller-Willes avhandling söker inte i första hand finna nyckeln till C.J.L. Almqvists författarskap, snarare ifrågasätter den dylika projekt genom att rikta blicken mot skriften och arkivet som fenomen över huvud taget. Såväl Plinii som Foucaults skuggor faller stundom tunga över avhandlingen. Liksom Friedrich A. Kittler utgår Müller-Wille från en germanistisk (i hans fall även skandinavistisk) bas, varefter han granskar såväl konventionell som hermeneutisk almqvistsyn kritiskt. Till sist försöker han, ehuru något mindre explicit än Kittler, via skrift- och medieteori placera in såväl primärtexterna som den äldre forsk-

ningen i en hermeneutisk tradition för att sedan formulera frågorna på ett nytt sätt.

Trots den mot den dekonstruktiva almqvistforskningen stundom polemiska tonen torde det dock vara mest givande att se Müller-Willes teser som fördjupningar av denna. Medan Paul de Man-traditionen fokuserade den romantiska texten efter 'the linguistic term' – J. Hillis Millers m.fl. begrepp för att betona att all litteratur är språk, inte medvetande, verklighet e.d. – kan det kittlerska projektet sägas utgå från att all litteratur är mekaniskt tillkommen med hjälp av skrivdon av mer eller mindre avancerat slag.

Metoden passar därmed som hand i handske för Almqvists manuskript. Manuskriptfetischismen är ju uppenbar redan i *Amorina* och i efterhand kan man tveklöst konstatera att det är beklagligt att tidigare textutgivare (inkluderande redaktionerna för *SS* och *SV*) icke delat hans passion. I ljuset av detta framstår det dock som oförklarligt varför Almqvist förstörde de flesta av manuskripten så snart verken tryckts.

Vidare står det klart, icke minst efter ett studium av "Om svenska rim", att Almqvist under sina sista decennier avlägsnar sig från såväl den romantiska som den realistiska estetiken. Riktigt är nog att Almqvist i KB-manuskripten kan sägas vända bl.a. den schlegelska arabeskteorin mot det materialistiska, d.v.s. ge uttryck för ett slags diskuranalytisk eller medieteoretiskt reflekterad poetologi, men så länge det största manuskriptet stannar utanför diskussionen är frågan om den sene Almqvists estetik svår att ta ställning till. Så mycket är dock klart att Deleuzes uttryck "perverst" är ytterst träffande vad gäller skrivsättet.

En fråga läsaren av Müller-Willes avhandling provoceras att ställa är huruvida bokens teser spikas på öppna dörrar. Att skrivsituationen och materialet blir framträdande på ett helt annat sätt i ett fragmentatiskt manuskript än i en av författaren avslutad bok är inte bara ett spörsmål för djävulens advokat, utan för varje litteraturforskare. Tveklöst ger oss Müller-Wille en utmärkt inblick i de ottryckta manuskripten, men mer problematisk är tesernas relevans för det tidiga verket. Avhandlingens hundra sista sidor vill inte riktigt räcka till för en dylik diskussion. Såväl reflexionen om invaginationen som synen på förhållandet mellan språk och subjekt ter sig säkerligen övertygande för dekonstruktionens och medieteorins anhängare, men omvänder knappast någon utomstående. Detsamma torde dessvärre även gälla implikatio-

nera av iakttagelsen att uttrycksfunktionen förbinds med språkets egendynamik hos Almqvist.

Kittlers texter vibrerar även under hans medieteoretiska fas av briljanta iakttagelser om klassiska tyska texter. Müller-Willes text är på denna punkt mera stum, men då och då finner man skarpsinniga kommentarer. När, exempelvis, Albert reflekterar över glasrutan i *Det går an* "Ack, jag ville så gärna rista in mitt namn i rutan" kan Müller-Wille exempelvis konstatera: "Die Schrift, die das Glas sichtbar macht. Das Glas, das die Schrift sichtbar macht. Inhalt der Medien sind stets andere Medien." (s. 397; "Skriften som gör glaset synligt. Glasets som gör skriften synlig. Mediernas innehåll är alltid andra medier.") Den mest utförliga analysen är en intressant tjugosidig tolkning av *Palatset* (s. 414–433), medan *Menniskosläktets Saga* tycks vara svår att komma underfund med, även i ett medieteoretiskt perspektiv.

Frågan huruvida Müller-Willes infallsvinkel kan förnya almqvistforskningen är, som ovan antytts, något skevt eller egoistiskt formulerad av almqvistforskaren – avhandlingsförfattarens syfte är mera generellt. Uppenbart är alltså att fokuseringen av KB-manuskripten får oss att se mera, men vad gäller det tryckta verket måste teser om arabesk, allegori o.d. konfronteras med en uppenbar mystiskt inspirerad vilja hos Almqvist att finna en syntes, i synnerhet i hans tidiga skrifter och törnosprojekt. Vidare får man inte bortse från en viss rutin och pratsamhet, i synnerhet vad gäller ett verk som *Menniskosläktets Saga*, vilket delvis har en kompilatorisk karaktär, eventuellt eftersom det aldrig avslutades.

'Utveckling' är ett begrepp en modern litteraturforskare helst vill komma undan, eller åtminstone ersätta med 'förändring'. På en punkt är det dock adekvat i almqvistforskningen. Medan Balzac i *Förlorade illusioner* låter sin unge huvudperson Lucien de Rubempré läsa dikter som i verkligheten skrivits av mindre lyckosamma kolleger, attribuerar Almqvist egna tidiga manuskript till fiktiva karaktärer. Vad gäller *Amorina* tillkom som bekant manuskriptfiktionen först efter verket. Den förskjutningsmekanism som tycktes vara primär, en markering av en skrivsituation, är i själva verket sekundär. Sådant komplicerar.

Müller-Wille är en god kännare av de tänkare han stöder sig på; avhandlingens teoretiska grundarbete är ordentligt redovisat. Men det måste dessvärre sägas att Müller-Willes egen pedagogik denna gång inte alltid är den bästa. Läsaren

får vänta 350 sidor tills de texter han/hon själv har tillgång till kommenteras. Citaten är generösa och många, liksom digressionerna in i Plinius och andra. Ibland kan de stundom tunga allmänna utredningarna vara så lärda och långa att den almqvistapplikation som till sist görs ter sig som en förutsägbar coda. En viss mekanik i resonemanget kan också ha sin orsak i metodvalet. Fokuseringen av betydelseproduktion och språkspel, liksom av omständigheten att skriften inte förmår uttrycka jaget, kan ibland te sig som dekonstruktivt allmängods. Dekonstruktionen av en äldre tolkningsmaskin blir samtidigt konstruktionen av en ny. Läsaren rekommenderas således att gå till de båda korta kapitlen "Facit", kap. 8 (s. 189–191) och kap. 12 (s. 298), även till slutsatserna i "Schluß", kap. 20 (s. 456–459), för att finna en ingång till denna svårpenetrerade men ytterst givande avhandling om skrift, skrivande och vetande i 1800-talets diskurs i allmänhet och i C.J.L. Almqvists i synnerhet. En sammanfattad och något mer populariserad svensk utgåva vore mycket önskvärd.

Föga motiverad känns ibland också den avfärdande tonen mot forskare som Engdahl, Fritz Paul och Gitte Mose, men den kan ha sina rötter i avhandlingens tyska grundlighet. Denna grundlighet ligger även bakom avhandlingens största förtjänst vid sidan av fokuseringen av KB-manuskripten. Almqvists reformpedagogiska insatser, han språkpedagogiska program och hans läroböcker, såsom *Allmän språklära* (1835) och *Svensk språklära* (1840), framstår i kraft av Müller-Willes avhandling inte bara såsom integrerade utan såsom bärande i C.J.L. Almqvists verk.

Roland Lysell

Monica Lauritzen, *En kvinnas röst. Emilie Flygare-Carléns liv och dikt*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2007.

Under år 2007 har brett upplagda biografier över kvinnliga författare kommit ut såsom Boel Westins om Tove Jansson och Carina Burmans om Klara Johanson. Till dessa fogar sig även Monica Lauritzens bok om Emilie Flygare-Carléns liv och dikt, *En kvinnas röst*. Dessa verk har rönt stor massmedial uppmärksamhet. Kanske är det framförallt böckernas skildringar av ovanliga och gränsöverskridande livsöden som lockar läsarna,